УДК 94:323.269(477)«1939-1944»

М. А. Слободянюк

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРІОДИЗАЦІЮ АНТИНАЦИСТСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В УКРАЇНІ

У статті розглядається проблема періодизації радянського руху Опору в Україні, а також антинацистського руху Опору в Україні загалом. Автор аналізує основні точки зору учених на періодизацію антинацистської боротьби, які склалися в історіографії. На думку дослідника, не можна погодитися з офіційно прийнятою в СРСР схемою періодизації радянського партизанського руху, яка відповідала загальній періодизації Великої Вітчизняної війни. Ця періодизація не враховує важливі чинники, які суттєво впливали на перебіг «малої війни». Найбільше уваги у статті приділяється виробленню та врахуванню критеріїв, які мають застосовуватися при розробці розгорнутої сучасної періодизації руху Опору або окремих його складових. Насамкінець, автор пропонує відповідний набір критеріїв та власну схему періодизації антинацистського руху Опору в Україні.

Ключові слова: *рух Опору, періодизація, критерії.*

Важливим питанням історії антинацистського руху Опору в Україні є проблема його періодизації. Виокремлення окремих етапів «народної війни» проти гітлерівських окупантів дає змогу краще розуміти особливості її зародження і розвитку, з'ясувати тенденції й особливості, здійснити необхідні порівняння. У СРСР була розроблена періодизація радянського руху Опору, що в цілому співпадала з періодизацією Великої Вітчизняної війни. Перший період, який був названий «Відсіч радянським народом

© М. А. Слободянюк, 2016

віроломного нападу фашистської Німеччини на СРСР. Створення умов для корінного перелому у війні» тривав від червня 1941 р. до листопада 1942 р. Другий період – «Корінний перелом в ході Великої Вітчизняної війни» – охоплював листопад 1942 – грудень 1943 р., а весь 1944 рік став третім періодом з офіційною назвою «Вигнання ворога за межі Радянського Союзу і початок звільнення народів Європи від фашистського ярма». Під офіційну періодизацію Великої Вітчизняної війни радянські історики підлаштовували і періодизацію радянського підпільно-партизанського руху.

Більш деталізовану періодизацію партизанського руху оприлюднив В. Клоков: Перший період тривав від початку червня 1941 до листопада 1942 р. У цей час відбувалося становлення партизанського руху, накопичення досвіду боротьби. Цей період складався з двох етапів: 1) від початку війни до битви під Москвою, 2) до Сталінградської битви – етап організаційного зміцнення партизанських сил, потужні удари по комунікаціях противника. Другий період охоплює кінець 1942 – грудень 1943 р., коли відбувалося зростання кількості партизанських формувань та їх бойової активності. Третій період деякі автори визначають з осені 1943, а інші з січня 1944 р. до повного визволення окупованих територій. Цей період характеризується масовою взаємодією великих партизанських з'єднань з регулярними військами [2, с.50].

Виникає запитання, чому, згідно з радянським трактуванням подій, другий період війни і «корінний перелом» починається з початку наступальної операції Червоної армії під кодовою назвою «Уран» 19 листопада 1942 р., а не з часу закінчення Сталінградської битви (тривала від 17 липня 1942 р. до 2 лютого 1943 р.), коли стали очевидними її воєнні, психологічні, політичні і стратегічні результати. Не беручи на себе сміливість ставити під сумнів періодизацію всієї Великої Вітчизняної війни в рамках цього дослідження, зауважимо тільки, що розвиток радянського руху Опору, а тим паче антинацистського руху Опору в Україні в цілому, механічно не вкладається у радянську періодизацію. Адже восени 1942 р. в розвитку підпільно-партизанського руху не відбулося якихось знакових перетворень, що знаменували б собою перехід до нового етапу. І навпаки, у розвитку радянської партизанки спостерігаються періоди якісних змін, що ніяк не позначені у рамках колишньої офіційної періодизації Великої Вітчизняної війни. Наприклад, така періодизація не віддзеркалює того факту, що переважну більшість підпільно-партизанських формувань України було розгромлено до весни 1942 р., а з весни 1943 р. відбувається бурхливе кількісне зростання партизанських формувань. Також ця періодизація не зважає на еволюцію ставлення населення окупованих районів до радянського Опору.

Дещо інші етапи у розвитку радянського руху Опору, подані у взаємозв'язку з етапами надання допомоги радянського тилу в організації і становленні боротьби в тилу нацистів, виділив А. Чайковський. Перший етап він обмежує початком війни та серединою 1942 р., коли були створені ЦШПР і республіканські

штаби партизанського руху. Його характерними рисами були: завчасне формування підпільно-партизанських структур «згори», пошук оптимальних організаційних форм і структури руху Опору, вироблення найкращої тактики боротьби. Другому етапу (літо 1942 – весна 1943 р.) були властиві налагодження оптимальних організаційних форм і структури, активізація боротьби, її регулярне матеріально-технічне забезпечення. Найбільш тривалий третій етап (весна 1943 – літо 1944 р.) відзначився широким розмахом діяльності підпілля і партизанських загонів, її цілеспрямованим та ефективним характером, тісною взаємодією з регулярною армією. Під час четвертого етапу (з літа 1944 до закінчення війни) відбувалося згортання руху Опору у зв'язку з визволенням більшості захоплених ворогом районів [3, с.6-9].

Російський історик А. Гогун побачив в історії радянської партизанки в Україні три яскраво виражені періоди в межах кожного з календарних років: 1941-й (розгромний), 1942-й (переломний), 1943-й (успіхи і труднощі) [1, с.58-123]. З нашої точки зору, така класифікація має право на життя, але виглядає надто спрощеною і не враховує значну кількість факторів, які не вкладаються в означені періоди.

На наш погляд, таких періодів розвитку радянського руху Опору було три. Перший із них охоплював початок окупації – зиму 1941-1942 рр. У цей час відбулося створення «згори» і залишення для боротьби в тилу ворога партизанських загонів і партійних підпільних організацій, які здебільшого були швидко розгромлені через брак досвіду, політичні помилки та відсутність належної підтримки населення.

Початок другого періоду (з весни 1942 до зими 1943 р.) характеризується розгортанням кампанії з масового вивезення молоді до Німеччини, зростанням невдоволення «новим порядком» серед мирного населення і відповідним розширенням соціальної бази опору, психологічними наслідками Битви під Москвою, виникненням великої кількості непов'язаних з партією підпільних організацій, створенням партизанського руху на нових засадах. Також протягом цього періоду відбувається налагодження зв'язків між підпільними організаціями, між підпільниками і партизанами, між антифашистами і населенням, між «малими землями» і «Великою землею». Вибудовується нова ієрархічна організаційна структура, на вершині якої постав УШПР. Зима 1942-1943 рр. вже не стала для партизанів періодом їх майже повного винищення карателями.

Третій період (весна 1943 – кінець окупації) ознаменувався поразкою гітлерівців під Сталінградом та повсюдною активізацією руху Опору, бурхливим зростанням кількості і якості антинацистських формувань, налагодженням регулярного матеріально-технічного постачання партизанських формувань за допомогою радянської авіації, підпорядкування діяльності антифашистів інтересам фронту, тісною взаємодією народних месників з наступаючою армією шляхом синхронізації атакувальних дій та проведення спільних операцій по звільненню населених пунктів.

Очевидно, у питаннях періодизації назріла необхідність вирішення кількох дослідницьких завдань. Найперше слід провести критичний аналіз та ймовірне уточнення періодизації радянського партизанського руху. Наступним етапом має стати розробка періодизації розвитку радянського руху Опору в цілому, з урахуванням не тільки партизанських, а й підпільних форм боротьби. Хоча радянські історики у поняття «партизанський рух» зазвичай включали і діяльність підпільників, проте, при виробленні періодизації, особливості розвитку підпілля практично не враховувалися. Власної періодизації потребують українська та польська течії в русі Опору, а також спротив цивільного населення. Вершиною цих розробок має стати вироблення загальної періодизації історії руху Опору в Україні. При цьому, загальна періодизація передбачає розширення хронологічних меж, адже якщо радянський й український рухи Опору беруть свій початок з 1941 р., то польські підпільники і цивільне населення Західної України розпочали опір окупантам ще у 1939 р.

При виробленні кожної з цих періодизацій мають бути визначені чіткі і зрозумілі критерії, які б уможливили їх перевірку іншими дослідниками. На нашу думку, до таких критеріїв обов'язково мають увійти особливості окупаційної політики (просторові і часові зміни в політиці: утримання величезних мас військовополонених у таборах, заборона торгівлі на ринках, ліквідація єврейських гетто, відмінності режиму у різних зонах окупації; різного роду кампанії: збір теплих речей для вермахту, вивезення молоді до Німеччини, тактика «випаленої землі»); проведення каральних операцій (хвилі арештів підпільників, антипартизанські експедиції); піднесення і спади антифашистської активності; кількісне і якісне зростання антифашистських формувань; поява нових форм і методів боротьби (партизанських рейдів, «рейкової війни», збройних повстань); військово-політичні рішення органів, що керували різними течіями руху Опору (рішення про створення УПА, «Волинська трагедія»; організація УШПР, сезонні плани розвитку партизанського руху), кліматичні, ландшафтні та регіональні особливості, воєнно-стратегічні обставини (психологічний вплив подій на фронтах; близькість лінії фронту; кількість окупаційних військ у певному районі; підготовка Червоною армією або вермахтом наступів на фронті, що вимагало стимулювання чи, навпаки, придушення руху Опору). Точки найбільш частих перетинів вищенаведених критеріїв і мали б стати рамками періодів та підперіодів розвитку руху Опору в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гогун А. Сталинские коммандос. Украинские партизанские формирования, 1941-1944. – 2-е изд., испр. и доп. / А. Гогун. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2012. – 527 с.
2. Клоков В.И. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине. 1941-1945 : историографический очерк / В.И. Клоков. – К. : Наук. думка, 1978. – 123 с.

3. Чайковский А.С. За нами Большая земля / А.С. Чайковский. – К. : Вища школа, 1990. – 341 с.

М. А. Слободянюк

К вопросу о периодизации антинацистского движения сопротивления в Украине

В статье рассматривается проблема периодизации советского движения Сопротивления, а также антинацистского движения Сопротивления в Украине в целом. Автор анализирует основные точки зрения ученых на периодизацию антинацистской борьбы, которые сложились в историографии. По мнению исследователя, нельзя согласиться с официально принятой в СССР схемой периодизации советского партизанского движения, которая соответствовала общей периодизации Великой Отечественной войны. Эта периодизация не учитывает важные факторы, которые существенно влияли на развитие «малой войны». Особое внимание в статье уделяется разработке и учету критериев, которые должны применяться при разработке развернутой современной периодизации движения Сопротивления либо отдельных его составляющих. В заключение, автор предлагает соответствующий набор критериев и собственную схему периодизации антинацистского движения Сопротивления в Украине.

Ключевые слова: *движения Сопротивления, периодизация, критерии.*

M. Slobodyanyuk

On the question of the periodization of the anti-nazi resistance movement in Ukraine

The article investigates the problem of periodization of the Soviet resistance movement, and the anti-nazi resistance movement in Ukraine as a whole. The author of the article analyzes the main points of view of scientists on the periodization of the anti-Nazi struggle, which have emerged in historiography. According to the researcher, can not agree with the Soviet Union officially adopted the scheme of periodization of the Soviet partisan movement, which corresponded to the general periodization of the Great Patriotic War. This periodization ignores important factors that significantly influenced the development of «small war». Special attention is paid to the development and integration of the criteria to be applied in the development of the expanded modern periodization of the resistance movement or its particular components. In conclusion, the author offers an appropriate set of criteria and his own scheme of periodization of the anti-nazi resistance movement in Ukraine.

Key words*: Resistance movement, periodization, criteria.*

Отримано:11.08.2016